

IWONA CZARNECKA

ORCID: 0000-0001-8864-3550

Akademia Pedagogiki Specjalnej

im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie (DOI: 10.17460/PHO_2023.3_4.02)

KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI SZKÓŁ SPECJALNYCH W WYBRANYCH KRAJACH EUROPEJSKICH W OKRESIE DWUDZIESTOLECIA MIĘDZYWOJENNEGO

WSTĘP

Początek szkolnictwa specjalnego przypada na drugą połowę XVIII wieku. W 1770 roku w Paryżu z inicjatywy ks. Charlesa-Michel de L'Épée¹ powstała pierwsza szkoła dla dzieci głuchych. W następnych latach w kolejnych państwach europejskich powstawały nowe szkoły dla głuchych, jak również dla innych grup dzieci *anormalnych*, jak dawniej nazywano dzieci z niepełnosprawnościami. Rozpoczął się czas poszukiwania skutecznych metod wychowania i nauczania tych dzieci. Pierwsze szkoły specjalne na ziemiach polskich zaczęły powstawać w okresie zaborów, ich rozwój uzależniony był od zaborców. Dopiero po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku to polskie władze w pełni miały wpływ na funkcjonowanie tych placówek.

Równoległe z powstaniem szkół i zakładów specjalnych należało także podjąć działania zmierzające do przygotowania kadr – nauczycieli i wychowawców, którzy posiadaliby kwalifikacje do niesienia pomocy i wspierania dzieci w ich rozwoju. Przygotowanie to odbywało się w ramach organizowanych przez władze kursów przeznaczonych dla czynnych zawodowo nauczycieli. Dopiero w okresie międzywojennym w niektórych państwach europejskich zaczęto tworzyć instytuty kształcące kandydatów na nauczycieli. Do grupy tych państw zaliczała się Polska, gdzie w 1922 roku z połączenia Państwowego Instytutu Fonetycznego im. Jana Siostrzyńskiego z Państwowym Seminarium Pedagogiki

---

¹ Charles-Michel de L'Épée (1712–1789) – nauczyciel, pionier edukacji głuchych, twórca pierwszej szkoły dla dzieci głuchych w Paryżu, nazywany „ojcem głuchych”.

Specjalnej powstał Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej kierowany przez Marię Grzegorzewską². Poza Polską oddzielne instytuty działały jedynie na Węgrzech, w ZSRR, Szwecji oraz Szwajcarii.

W niniejszym tekście pokrótce omówione zostanie kształcenie nauczycieli szkół specjalnych w wybranych krajach europejskich.

KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI SZKÓŁ SPECJALNYCH W WYBRANYCH KRAJACH EUROPEJSKICH

W Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republice Radzieckiej³ w 1920 roku otwarto dwa instytuty, w których do pracy przygotowywano nauczycieli szkół specjalnych. Trzy lata później zostały one połączone w jeden Moskiewski Instytut Defektologii i Pedagogiki, który w 1925 roku przekształcono w oddział działający przy wydziale pedagogicznym Drugiego Uniwersytetu Moskiewskiego (Dziedzic, 1970, s. 88). W jego ramach zorganizowano katedrę oligofrenopedagogiki, surdopedagogiki oraz tyflop pedagogiki. W 1930 roku, po odłączeniu oddziału od Uniwersytetu, powstał Moskiewski Instytut Pedagogiczny im. A. Bubnowa z fakultetem defektologii. Osiem lat później przekształcono go w Moskiewski Państwowy Pedagogiczny Instytut Pedagogiczny, w którym kształcono nauczycieli do pracy z dziećmi głuchymi i umysłowo upośledzonymi. Działały przy nim szkoła ćwiczeń oraz pracownia leczenia wad wymowy.

Poza Moskwą nauczycieli szkół specjalnych kształcono również w Leningradzie, gdzie początkowo działał wydział defektologiczny przy Instytucie Wychowania Przedszkolnego, który z czasem został przekształcony w Instytut Pedologii i Defektologii. Do pracy z dziećmi umysłowo upośledzonymi przygotowywano także w Instytucie Pedagogicznym im. Hercena w Leningradzie (Gasik, 1991, s. 168).

Niezależnie od tych instytutów organizowano również kursy dla nauczycieli szkół specjalnych.

---

² Maria Grzegorzewska (1888–1967) – słuchaczka Międzynarodowego Fakultetu Pedologicznego w Brukseli, gdzie nawiązała bliskie relacje zawodowe z prof. J. Joteyko, poznała wybitne postaci, m.in. O. Decroly'ego i É. Claparède; dr filozofii francuskiej Sorbony, nauczycielka paryskiej szkoły specjalnej, tyflop pedagog i psycholog, twórczyni polskiej pedagogiki specjalnej. Dzięki studiom, kontaktom z uczonymi innych krajów oraz doświadczeniom zdobytym poza granicami kraju zyskała znakomite przygotowanie, zarówno teoretyczne jak i praktyczne, dzięki któremu mogła zająć się organizacją szkolnictwa specjalnego na terenie odradzającej się Polski. Po powrocie w 1919 r. ze studiów w Brukseli i pracy zawodowej z dziećmi niewidomymi w Paryżu otrzymała propozycję stworzenia w Ministerstwie WRiOP referatu szkolnictwa specjalnego; została niebawem kierownikiem i dyrektorem Państwowego Instytutu. Przewodnicząca Sekcji Szkolnictwa Specjalnego, twórczyni i redaktor naczelny pisma „Szkoła Specjalna”, kierownik Państwowego Instytutu Nauczycielskiego, organizatorka katedry pedagogiki specjalnej w Uniwersytecie Warszawskim (Okon, 1993, s. 107–115; Gasik, Pańczyk, 1997, s. 7–8).

³ Rosyjska Federacyjna Socjalistyczna Republika Radziecka powstała w roku 1917, od 1922 roku należała do Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. ZSRR istniał do roku 1991, kiedy to nastąpił jego rozpad na Armenię, Azerbejdżan, Białoruś, Estonię, Gruzję, Kazachstan, Kirgistan, Łotwę, Litwę, Mołdawię, Rosję, Tadżykistan, Turkmenistan, Ukrainę oraz Uzbekistan.

Na Węgrzech kurs dla nauczycieli był początkowo organizowany w Vácu, później zaś w Budapeszcie. Słuchacze zdobywali wiedzę i przygotowanie do pracy w trzech działach szkolnictwa specjalnego. W 1919 roku kurs, dzięki działaniom Gusztáva Bárczi⁴, stał się kursem państwowym. Następnie został przekształcony w Instytut Kształcenia Nauczycieli Pedagogiki Leczniczej. Znany był również pod nazwą Akademia Pedagogiki Leczniczej. Zgodnie z treścią dokumentu o przymusowej nauce dzieci anormalnych z roku 1921 do Instytutu przyjmowano osoby mające uprawnienia do pracy w szkole powszechnej lub średniej, co najmniej 2-letnią praktykę i mające nie więcej niż 30 lat. W Instytucie przygotowywano nauczycieli do pracy w szkołach dla dzieci głuchych, niewidomych i umysłowo upośledzonych. Studia trwały dwa lata, po egzaminie słuchacze odbywali roczną praktykę w szkołach i zakładach specjalnych. Po jej zakończeniu przystępowali do kolejnego egzaminu z metodyki i dydaktyki, a po uzyskaniu pozytywnych ocen otrzymywali dyplom nauczyciela szkoły specjalnej. W roku 1926/27 Instytut stał się uczelnią wyższą – Wyższą Szkołą Pedagogiki Leczniczej. Okres studiów został przedłużony do lat 3⁵. W tym okresie wprowadzono również pewne zmiany dotyczące przyjmowania kandydatów na nauczycieli. Poza czynnymi nauczycielami szkół powszechnych i wydziałowych zaczęto przyjmować także kandydatów na nauczycieli szkół średnich, którzy jednocześnie musieli studiować podstawy pedagogiki ogólnej i psychologii, a także zdać odpowiednie kolokwia. Ponadto przyjmowano [...] *czynnych nauczycieli szkół średnich, absolwentów teologii i księży, którzy wykazują się posiadaniem wystarczającej praktyki pedagogicznej* (M.W., 1926/27, s. 180). W trakcie 3-letniej nauki studenci uczestniczyli w zajęciach z: psychologii człowieka, anatomii i fizjologii, anatomii, fizjologii i nauki o chorobach organów zmysłowych i organów mowy, systematycznej gramatyki języka węgierskiego, pedagogiki leczniczej, rysunku wyjaśniającego, robót ręcznych, a także uczestniczyli w hospitacjach i praktykach wychowawczych w szkołach dla głuchoniemych, ociemniałych i upośledzonych umysłowo. Inne obowiązkowe zajęcia, na które uczęszczali, to: patologia zmysłów i anormalności intelektualne i moralne, psychologia człowieka, gramatyka języka węgierskiego, fonetyka, dydaktyka głuchoniemych, dydaktyka ociemniałych, dydaktyka upośledzonych umysłowo, dydaktyka moralnie upośledzonych (był to przedmiot nadobowiązkowy), nauka o zaburzeniach mowy i ich leczeniu, rysunki, historia nauczania i wychowania głuchoniemych, metody odpoznawania fizycznych i psychicznych stygmatów zwyrodnienia, metodyka nauczania głuchoniemych, metodyka nauczania ociemniałych, metodyka nauczania upośledzonych umysłowo, historia wychowania ociemniałych, historia wychowania upośledzonych umysłowo, seminarium nauczania głuchoniemych, seminarium nauczania ociemniałych, seminarium nauczania upośledzonych umysłowo,

---

⁴ Gusztáv Bárczi (1890–1964) – lekarz, pedagog specjalny. Gusztáv Bárczi jest autorem metody „wzbudzenia słuchu oraz wychowania słuchowego”, która była stosowana między innymi w szkole dla dzieci głuchych w Budapeszcie, a także w szkołach niemieckich (Löwe, 1995, s. 21; Eckert, 2004, s. 62).

⁵ W roku 1928 naukę przedłużono do lat 4.

seminarium nauczania i wychowania upośledzonych moralnie, filozofia, zajęcia praktyczne (wychowanie i nauczanie) w zakładach dla głuchoniemych, ociemniałych i upośledzonych umysłowo.

W ciągu pierwszego roku słuchacze zobowiązani byli do prowadzenia systematycznych obserwacji pracy w zakładach specjalnych, zaś w ciągu dwóch kolejnych lat do prowadzenia lekcji próbnych, a także zajęć wychowawczych. Studenci w trakcie trwania kursu zdawali egzaminy podstawowe po pierwszym i drugim roku oraz końcowe po trzecim roku nauki. Egzamin podstawowy pisemny po pierwszym roku zdawano z gramatyki języka węgierskiego, ustny z: gramatyki języka węgierskiego, anatomii i fizjologii, anatomii, fizjologii i nauki o chorobach organów zmysłowych i mownych oraz z patologii zmysłów, zaburzeń psychicznych i moralnych. Po drugim roku egzamin pisemny był dwuczęściowy i obejmował fonetykę oraz metodykę nauczania z wybranego działu szkolnictwa specjalnego. Egzamin ustny odbywał się z: fonetyki, nauki o zaburzeniach mowy i ich leczeniu, metodyki nauczania głuchoniemych, metodyki nauczania ociemniałych, metodyki nauczania upośledzonych umysłowych, metodyki nauczania upośledzonych moralnie (egzamin nadobowiązkowy) oraz historii szkolnictwa poszczególnych działów. W ramach egzaminu końcowego studenci pisali wypracowania z pedagogiki leczniczej i metodyki nauczania oraz zdawali egzaminy ustne z: psychologii z patologią, pedagogiki leczniczej i jej ogólnych teorii, filozofii, logiki, etyki i estetyki, metodyki nauczania głuchoniemych, ociemniałych i upośledzonych umysłowo, rysunków oraz lekcji egzaminacyjnej (M.W., 1926/27, s. 181–182). Z czasem zmieniono nazwę szkoły na Szkoła Główna Kształcenia Nauczycieli Pedagogiki Leczniczej. Działało przy niej również Laboratorium Psychologiczne, które pełniło dwie zasadnicze funkcje: było miejscem prowadzenia prac naukowych oraz zapoznawania w praktyce słuchaczy uczelni m.in. z zasadami prowadzenia badań psychologicznych (Wawrzynowski, 1927. s. 142).

Poza tą placówką w Budapeszcie organizowano kursy dla nauczycieli szkół dla dzieci umysłowo upośledzonych (Gasik, 1991, s. 54).

Kolejną europejską placówką systematycznie kształcąca nauczycieli szkół specjalnych było Seminarium Pedagogiki Leczniczej w Zurychu, które rozpoczęło działalność w roku 1914 w ramach uniwersyteckiego Wydziału Filozoficznego (*Kronika krajowa*, 1925/26, s. 188). Znajdowało się ono pod opieką komisji, w skład której wchodził przedstawiciel wydziału filozoficznego, medycznego oraz Związku Seminarium Pedagogiki Leczniczej (Grzegorzewska, 1927/28, s. 192). Kierownikiem seminarium został Heinrich Hanselmann⁶. Nauka w seminarium trwała rok, a słuchaczami mogli zostać tylko nauczyciele szkół powszechnych. *Wykładano m.in. psychologię (ogólną i specjalną), psychopatologię z demonstracjami, pedagogikę leczniczą [...], podstawy anatomii i fizjologii, higienę*

---

⁶ Heinrich Hanselmann (1885–1960) – twórca niemieckojęzycznych podstaw teorii pedagogiki specjalnej, w 1931 roku stanął na czele utworzonej przy Uniwersytecie w Zurychu katedry pedagogiki leczniczej (później specjalnej) (Saneja, 2005, s. 150–152).

społeczną i szkolną. Przygotowanie praktyczne w pierwszym semestrze stanowiły hospitacje w zakładach specjalnych różnego rodzaju [...], w drugim semestrze studenci samodzielnie prowadzili zajęcia. Dwa razy w tygodniu odbywało się seminarium z H. Hanselmannem. Przez cały rok prowadzono naukę prac ręcznych. Zajęcia w Seminarium kończyły się teoretycznym i praktycznym (prowadzenie lekcji) egzaminem (Gasik, 1991, s. 36). W ramach dokształcania organizowano zajęcia dla nauczycieli szkół specjalnych oraz osób interesujących się specyfiką szkolnictwa specjalnego. Niezależnie od powołania Seminarium organizowano kursy przygotowujące do pracy w szkołach specjalnych.

Warto podkreślić istotną różnicę pomiędzy instytutami szwajcarskim i węgierskim, a instytutem warszawskim. W PIPS-ie przygotowywano nauczycieli do pracy z jedną, wybraną przez słuchaczy grupą dzieci anormalnych, na Węgrzech i w Szwajcarii osoby kończące naukę uzyskiwały przygotowanie do pracy we wszystkich działach szkolnictwa specjalnego.

W Szwecji powstało seminarium pod Sztokholmem. Przygotowywano w nim nauczycieli do pracy w szkołach dla dzieci umysłowo upośledzonych.

Krótko funkcjonował również instytut we włoskiej Florencji. Przygotowywano w nim nauczycieli do pracy z dziećmi umysłowo upośledzonymi. Z czasem został on włączony w struktury Instytutu Humberta dla dzieci opóźnionych i nerwowych. Organizowano tam sześciomiesięczne kursy dla osób posiadających przygotowanie do pracy w szkołach powszechnych. Wśród przedmiotów wykładanych w tej placówce znalazły się: antropologia, psychologia ogólna, psychologia osób umysłowo upośledzonych i dziecięca nerwowa patologia. Po 6 miesiącach słuchacze zdawali egzaminy ustne i przedstawiali zapis dokonanej wcześniej półrocznej obserwacji wybranego dziecka (*Kronika zagraniczna*, 1927/28, s. 243). Ponadto we Włoszech, w Rzymie działała Squola Magistrała Ortofonica profesora G. Montesano, w której kształcono przyszłych nauczycieli dzieci umysłowo upośledzonych (Kubeczko, 1964, s. 53). Nauczycieli dzieci głuchych przygotowywano przy zakładzie dla tej grupy dzieci w Mediolanie.

W Niemczech nauczycieli do szkół dla dzieci umysłowo upośledzonych przygotowywano w trakcie kursów z zakresu pedagogiki leczniczej organizowanych przez administrację szkolną, organizacje naukowe oraz Ministerstwo Oświaty. Ponadto kandydaci do pracy w szkołach specjalnych odbywali praktyki w szkołach i zakładach (Kubeczko, 1964, s. 53; Gasik, 1991, s. 42). Kursy dla nauczycieli dzieci umysłowo upośledzonych z inicjatywy Ministerstwa Oświaty i Kultury w Bawarii odbywały się m.in. w Monachium w 1922 i 1925 roku. W trakcie ich trwania słuchacze uczestniczyli w wykładach prowadzonych na wydziale medycznym i filozoficznym tamtejszego uniwersytetu, zaś zajęcia praktyczne odbywały się w szkołach. Kurs, w którym mogli brać udział nauczyciele szkół powszechnych, kończył się egzaminem (*Kronika krajowa*, 1925/26, s. 187).

Również w Belgii przygotowanie do pracy w szkole specjalnej odbywało się poprzez uczestnictwo w kursach, przy czym, jak pisał Wojciech Gasik, *kwestia kształcenia nauczycieli szkół specjalnych nie była w Belgii ujednoczona*.

W poszczególnych gminach i szkołach rozwiązywano ją w sposób zróżnicowany (Gasik, 1991, s. 48). Jednocześnie przed wybuchem I wojny światowej w Brukseli zorganizowano roczny tzw. „Prowincjonalny Kurs”, na którym nauczano: fizjologii, psychologii dziecka anormalnego, anatomii i higieny, ortofonii oraz metodyki nauczania. Słuchaczami kursu byli przede wszystkim czynni nauczyciele szkół powszechnych. Dyplom otrzymywali po zdaniu egzaminu pisemnego oraz ustnego i przeprowadzeniu lekcji próbnej. Dwuletni kurs uruchomiono w Gandawie przy tamtejszym uniwersytecie. Na pierwszym roku realizowano przedmioty teoretyczne, a w drugim roku nauki zajęcia praktyczne i hospitacje.

Nauczyciele dzieci głuchych i niewidomych przygotowywani byli do pracy w trakcie jednorocznej praktyki w zakładzie oraz jednorocznego kursu zakończonego egzaminem (Hellmann, 1923, s. 172–173).

Poza kursami, już w roku 1902, zaczęto organizować wykłady z pedagogiki specjalnej w seminariach nauczycielskich (Kubeczko, 1964, s. 46). Celem wykładów było przybliżenie nauczycielom szkół powszechnych specyfiki pracy z dziećmi anormalnymi. Jak podawała M. Grzegorzewska, w ramach tych wykładów studenci zapoznawani byli z: *1. Kwestją pedagogji dzieci anormalnych w Belgji; 2. Przyczynami anomalji u dzieci, przyczynami dziedzicznymi, patologicznymi i wynikającymi z chorobliwych podniet funkcjonalnych; 3. Badaniami dzieci anormalnych pod względem fizycznym, intelektualnym i moralnym; 4. Klasyfikacją dzieci anormalnych; 5. Wychowaniem medycznym anormalnych. Metodologją specjalną zaburzenia mowy; 6. Wychowaniem pedagogicznym anormalnych; 7. Wychowaniem dzieci niekarnych, szkołami poprawczymi; 8. Organizacją nauczania specjalnego w Brukseli [...]* (Grzegorzewska, 1921, s. 14). Mieli ponadto oglądać lekcje w placówkach specjalnych.

Dążąc do jak najlepszego przygotowania zawodowego wychowawców zakładów dla dzieci moralnie zaniedbanych, rząd belgijski stworzył m.in. dwie szkoły pracy społecznej. Mężczyźni, którzy chcieli pracować z moralnie zaniedbanymi, odbywali kilkumiesięczną praktykę w zakładzie obserwacji w Moll, kobiety zaś w zakładzie w Namur. Starano się uzupełniać przygotowanie czynnych wychowawców poprzez organizowanie dla nich kursów, wydawano i przysyłało do zakładów wychowawczych książki tematycznie związane z pracą z dziećmi i młodzieżą moralnie zaniedbanymi (Szuman, 1925/26, s. 227).

W Jugosławii⁷ nauczycielami szkół specjalnych mogli zostać nauczyciele szkół powszechnych, którzy nie ukończyli 30. roku życia, pracowali w szkole

---

⁷ W latach 1918–1928 nazwy Jugosławia używano w odniesieniu do Królestwa Serbów, Chorwatów i Słowenów, a w jego skład wchodziły: Serbia, Czarnogóra, Krajina, część Styrii i Karyntii, Słowenia, Chorwacja, Dalmacja, Bośnia i Hercegowina oraz Wojwodina. W 1929 roku powstało Królestwo Jugosławii, które po II wojnie światowej zostało przekształcone w Socjalistyczną Federację Republiki Jugosławii. W jej skład wchodziły: Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Macedonia, Czarnogóra, Słowenia i Serbia. Na początku lat 90. istniała Federalna Republika Jugosławii, w której skład wchodziły Serbia i Czarnogóra. Federalna Republika Jugosławii istniała do roku 2003, kiedy to przekształcona została w federację Serbii i Czarnogóry istniejącą do 2006 roku, do czasu referendum niepodległościowego w Czarnogórze.

co najmniej 4 lata i przez 2 lata odbywali hospitacje w szkołach specjalnych. Kandydaci zobowiązani byli do udziału w zajęciach na uniwersytecie i uczestniczenia – w charakterze wolnego słuchacza – w wykładach z: psychologii, anatomii, fizjologii, biologii, higieny, akustyki i fonetyki. Zwieńczeniem nauki był egzamin pisemny i ustny (Kubeczko, 1964, s. 53–54).

Przykładem angielskiej prywatnej inicjatywy na rzecz kształcenia nauczycieli szkół specjalnych były działania podjęte przez Jamesa Jonsa, który w 1920 roku na Uniwersytecie w Manchesterze przekazał fundusze na kształcenie nauczycieli szkół dla dzieci głuchych na poziomie wyższych studiów pedagogicznych (Hellmann, 1925/26, s. 20).

Zgodnie z zasadami przyjętymi w 1922 roku w Anglii kadry dla szkół dla dzieci niewidomych, głuchych i umysłowo upośledzonych przygotowywano na rocznych kursach organizowanych przez władze szkolne, uniwersytety oraz prywatne stowarzyszenia. Podobnie jak w innych państwach przyjmowano na nie nauczycieli szkół powszechnych (Hellmann, 1923, s. 81). *W programie kursów znajdowały się: fizjologia, psychologia z uwzględnieniem specyfiki danego działu, metodyki nauczania. Obowiązywał egzamin, po ukończeniu kursu nauczyciele otrzymywali dyplom uprawniający do pracy w szkole specjalnej danego typu* (Gasik, 1991, s. 39). Później wydłużono czas trwania kursu do 2 lat. Z czasem obniżono również wiek osób przyjmowanych na naukę – mogły ją rozpocząć osoby już po 18. roku życia. Dla czynnych nauczycieli szkół specjalnych organizowano również kursy, których czas trwania był zróżnicowany.

Dla nauczycieli pracujących z dziećmi moralnie zaniedbanymi w roku 1931 w Londyńskim Narodowym Instytucie Psychologii Dziecka zorganizowano kurs *przeznaczony na poznanie dzieci trudnych, nerwowych i występnych oraz opracowanie metod postępowania z nimi* (Gasik, 1991, s. 40).

W latach 1925–1939 prowadzono 8–10-tygodniowe płatne kursy dla nauczycieli dzieci umysłowo upośledzonych działające przy Centralnym Związku Opieki nad Umysłową Zdrowotnością. W trakcie zajęć omawiano [...] *podstawy psychologiczne i medyczne upośledzenia umysłowego, problematykę diagnozy upośledzenia umysłowego, zasady wychowania specjalnego (lecniczego)* (Gasik, 1991, s. 39). Osoby uczestniczące w kursie odbywały praktyki w szkołach specjalnych, wizytowały placówki dla osób umysłowo upośledzonych, a także były kierowane na pokazy i seminaria.

W 1937 roku 9-tygodniowy kurs zorganizowało Angielskie Towarzystwo Higieny Psychiczej. Program kursu obejmował takie przedmioty, jak: [...] *psychologia, medycyna (wiadomości o etiologii upośledzenia umysłowego), a także zasady metodyczne nauczania i wychowania dziecka niedorozwiniętego* (Gasik, 1991, s. 40).

Przygotowywanie nauczycieli często odbywało się w placówkach zajmujących się kształceniem dzieci anormalnych⁸. Między innymi we Francji na-

---

⁸ Takie rozwiązanie poza Francją stosowane było m.in. w Szwecji.

uczyciele dzieci głuchych zdobywali doświadczenie i wiedzę w Narodowym Instytucie dla Głuchoniemych. Przyjmowano tam absolwentów szkół średnich. Nauka trwała 3 lata, podczas których przekazywano wiadomości z zakresu fonetyki, anatomii i fizjologii narządów mowy, psychologii głuchych, metodyki nauczania, historii rozwoju oraz organizacji szkolnictwa dla głuchych. Słuchacze odbywali także liczne praktyki, a ponadto uczestniczyli w kursie ortofonicznym (*Kronika zagraniczna*, 1925/26, s. 185).

W 1937 roku w Paryżu zorganizowano kurs dla nauczycieli dzieci umysłowo upośledzonych. W jego trakcie odbywały się wykłady m.in. z psychologii, psychiatrii i pedagogiki. Uczestnicy kursu odbywali również hospitacje w placówkach specjalnych (Gasik, 1991, s. 46).

Nieco inaczej wyglądała sytuacja osób, które chciały podjąć pracę w szkołach specjalnych w Austrii. Kandydatami mogli być nauczyciele szkół powszechnych, którzy pomyślnie zdali odpowiednie egzaminy. Egzamin składał się z kilku części. Poza pracą pisemną i przeprowadzeniem dwóch lekcji próbnych kandydaci musieli jeszcze zdać egzamin ustny z szeregu przedmiotów: anatomii i fizjologii układu nerwowego, psychopatologii, dydaktyki i metodyk poszczególnych działów szkolnictwa specjalnego (Wawrzynowski, 1025/26, s. 53–54). Do egzaminu można było przystąpić po spełnieniu określonych warunków. Kandydaci na nauczycieli dzieci głuchych musieli co najmniej 2 lata przepracować w szkole powszechnej, następnie odbyć 2-letnie praktyki w Instytucie w Wiedniu, po których zdawali egzamin i tym samym uzyskiwali tytuł tzw. nauczyciela prowizorycznego. Po kolejnych dwóch latach zdawali jeszcze kolejny egzamin, po którym otrzymywali pełne uprawnienia nauczycieli szkół specjalnych.

Przyszli nauczyciele szkół specjalnych od 1925 roku mogli zdobyć odpowiednie przygotowanie także w Instytucie Pedagogicznym w Wiedniu. Uczestniczyli w wykładach z pedagogiki leczniczej, psychologii, patologii, psychopatologii, odbywali praktyki w szkołach i zakładach specjalnych (Gasik, 1991, s. 46). W 1926 roku w Instytucie zorganizowano wykłady na temat szkolnictwa specjalnego. Wśród omawianych zagadnień znalazły się wiadomości dotyczące 1) *dzieci moralnie zaniedbanych*, 2) *metodyki (połączonej z praktyką w szkołach) nauczania upośledzonych umysłowo*, 3) *psychologii upośledzonych umysłowo*, 4) *teorii i leczenia jąkania się*, 5) *zaburzeń mowy*, 6) *kliniki pedagogiki leczniczej* (*Kronika zagraniczna*, 1926/27, s. 128).

Z czasem także w innych akademiach pedagogicznych, przy których zlokalizowane były placówki specjalne, organizowano kształcenie nauczycieli. Nauczyciele szkół specjalnych uczestniczyli również w konferencjach poszerzających ich wiedzę.

W Czechosłowacji⁹ rozważano projekt kształcenia nauczycieli szkół specjalnych w akademiach pedagogicznych działających przy uniwersytetach.

⁹ Czechosłowacja istniała w latach 1918–1938 oraz w latach 1945–1992. W roku 1993 w wyniku podziału powstały dwa państwa – Czechy oraz Słowacja.

Zakładano, że w trakcie rocznego kursu absolwenci szkół średnich poza wiedzą, którą przekazywano nauczycielom szkół powszechnych, będą uczestniczyć w zajęciach z takich przedmiotów, jak: *pedagogika lecznicza, anatomia i fizjologia patologiczna mięśni, zmysłów i organów oddechowych, choroby oka, wychowanie i nauczanie ciemnych, choroby nosa, uszu i organów oddechowych, fonetyka i zaburzenia mowy, wychowanie i nauczanie głuchoniemych, nauka o upośledzeniu umysłowym, nauczanie i wychowanie upośledzonych umysłowo, wiadomości o młodzieży upośledzonej moralnie, wychowanie moralnie zaniedbanych, podstawowe wiadomości z prawa, rozwój i organizacja opieki nad anormalnymi (ociemniałymi, głuchoniemymi, upośledzonymi moralnie i umysłowo, kalekami i chorymi), seminarium pedagogiczne, praktyka psychologiczno-pedagogiczna, hospicjum według wyboru działu pracy (Kronika zagraniczna, 1926/27, s. 127–128).*

Podobnie jak w Austrii, także w Czechosłowacji kandydaci na nauczycieli szkół specjalnych zobowiązani byli do napisania pracy oraz zdania egzaminów ustnych z: psychologii i psychopatologii dziecka, literatury i historii rozwoju danego działu szkolnictwa specjalnego oraz metodyki nauczania wybranej grupy dzieci anormalnych. Od nauczycieli dzieci niewidomych wymagano dodatkowo znajomości alfabetu Braille'a, zaś od nauczycieli dzieci głuchych wiedzy z zakresu artykulacji i fonetyki. Od 1923 roku również słuchacze seminariów nauczycielskich musieli uczestniczyć w wykładach, na których omawiano tematykę związaną ze szkolnictwem specjalnym (Wawrzynowski, 1925/26, s. 166). W 1926 roku w działającym przy Uniwersytecie w Brnie Studium Pedagogicznym zaczęto prowadzić wykłady z zakresu wychowania i nauczania dzieci głuchych (*Kronika zagraniczna*, 1925/26, s. 185).

ZAKOŃCZENIE

W okresie międzywojennym zaczęto tworzyć instytuty dla nauczycieli szkół specjalnych. Jednak tylko nieliczne państwa zdecydowały się na taką formę kształcenia kadr dla tego działu szkolnictwa. Nadal dominowało, zapoczątkowane jeszcze przed wybuchem I wojny światowej, przygotowanie w ramach kursów. Programy tak kursów, jak i studiów w instytutach we wszystkich krajach obejmowały podobne grupy przedmiotów. Zwracano uwagę zarówno na przekazywanie wiedzy z zakresu psychologii, jak i medycyny oraz metodyki nauczania. Często zapoznawano uczestników z historią kształcenia poszczególnych grup dzieci anormalnych. Opanowanie wiedzy i zdobycie wymaganych umiejętności potwierdzano, organizując egzaminy pisemne, ustne i praktyczne. Przygotowanie praktyczne miało bardzo duże znaczenie. Tam, gdzie kształcono przyszłych nauczycieli, działały bardzo często szkoły ćwiczeń, laboratoria czy pracownie. Warto zwrócić uwagę, że z czasem, w niektórych państwach, odstąpiono od zasady przyjmowania na kursy wyłącznie czynnych zawodowo nauczycieli, dopuszczając do nauki już absolwentów szkół średnich, co mogło przyczynić się do zwiększenia liczby słuchaczy.

BIBLIOGRAFIA

Artykuły:

(1925/26), *Kronika krajowa*, „Szkoła Specjalna” nr 3.

(1925/26), *Kronika zagraniczna*, „Szkoła Specjalna” nr 3.

(1925/26), *Kronika zagraniczna*, „Szkoła Specjalna” nr 3–4.

(1926/27), *Kronika zagraniczna*, „Szkoła Specjalna” nr 2.

Grzegorzewska M. (1921), *Znaczenie psycho-pedagogiki dziecka anormalnego w studiach nauczyciela*, „Ruch Pedagogiczny” nr 1–3.

Grzegorzewska M. (1927/28), *Rys charakterystyki opieki wychowawczej nad upośledzonymi umysłowo w Polsce i zagranicą*, „Szkoła Specjalna” nr 3–4.

Hellmann J. (1923), *Szkolnictwo specjalne w Anglii i Walji*, „Ruch Pedagogiczny” nr 4–6.

Hellmann J. (1923), *Szkolnictwo specjalne w Belgji*, „Ruch Pedagogiczny” nr 7–8.

Hellmann J. (1925/26), *VI Międzynarodowy Kongres Wychowania Głuchoniemych*, „Szkoła Specjalna” nr 1.

M.W. (1926/27), *Organizacja kształcenia nauczycieli szkół specjalnych na Węgrzech*, „Szkoła Specjalna” nr 3.

Saneja E. (2005), *Heinrich Hanselmann – prekursor niemieckojęzycznych podstaw teorii pedagogiki specjalnej (heilpädagogik)*, „Szkoła Specjalna” nr 2.

Szuman W. (1925/26), *Wychowanie dzieci przestępczych w Belgji*, „Szkoła Specjalna” nr 4.

Wawrzynowski M. (1925/26), *Szkolnictwo specjalne w Austrii*, „Szkoła Specjalna” nr 1.

Wawrzynowski M. (1925/26), *Szkolnictwo specjalne w Czechosłowacji*, „Szkoła Specjalna” nr 3.

Wawrzynowski M. (1927), *Laboratorium Psychologiczne Prof. Dr. Ranschburg'a*, „Polskie Archiwum Psychologii” nr 2.

Opracowania:

Dziedzic S. (1970), *Rewalidacja upośledzonych umysłowo. Zarys podstawowej problematyki*, Warszawa: PZWS.

Eckert U. (2004), *Wychowanie słuchowe w przebiegu historycznym*, „Audiofonologia” nr 25.

Gasik W. (1991), *Kształcenie nauczycieli szkół specjalnych w Polsce do 1939 r. ze szczególnym uwzględnieniem dziejów Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej*, Warszawa: Wydawnictwo WSPS.

Gasik W., Pańczyk J. (1997), *Czołowi polscy pedagodzy specjalni oraz absolwenci PIPS i WSPS z lat 1971–1996*, Warszawa: Wydawnictwo WSPS.

Kubeczko J. (1964), *Dzieje wychowania upośledzonych umysłowo. Skrypt do użytku wewnętrznego w PIPS*, Warszawa: PIPS.

Löwe A. (1995), *Wychowanie słuchowe. Historia – metody – możliwości*, Warszawa: PWN.

Okoń W. (1993), *Wizerunki sławnych pedagogów polskich*, Warszawa: WSiP.

Training of special school teachers in selected european countries in the interwar period

Summary

Aim: The aim of this text is to present the methods of educating special school teachers in selected European countries in the interwar period.

Methods: While working on the text, the methods appropriate for the history of child-rearing and social science were applied.

Results: The result is an indication of similarities and differences in the way of educating special school teachers in selected European countries.

Conclusions: In most European countries, in the interwar period, special school teachers were trained to work on courses for professionally active teachers, only in a few countries, including Poland, separate institutes operated.

Keywords: special schools, teachers, courses, institutes, education.